

בצאת "ישראל" במצרים

הגר הלל, "ישראל" בקהיר: עיתון ציוני במצרים הלאומית 1920-1939, אוניברסיטת תל אביב ועם עובד, תל אביב, 285 עמ'.

הפנימי ותהליכי המודרניזציה (עמ' 19). בתקופה זו ניכרו התעוררות ופריחה של העיתונות במצרים, כהמשך למגמות שהחלו כבר במאה התשע-עשרה ואשר הפכו את ארץ היאור למרכז תרבותי ועיתונאי לכל העולם הערבי. העיתון שימש במה לדיונים בנושאים הלאומיים, החברתיים והפוליטיים ובמידה רבה היה גם למעצב דעת קהל ולא רק למשקף שלה. גם אנשים שלא ידעו קרוא-וכתוב נהנו ולמדו מן הכתוב בעיתון בשל מסורת ההקראה הפומבית בקרב המשפחה, בכפרים ובשכונות הערים. ראשיתה של העיתונות היהודית במצרים היתה בשנות השבעים של המאה התשע-עשרה, אולם פריצתה והתעצמותה חלו אחרי מלחמת העולם הראשונה. העיתון "ישראל", שיצא לאור בין השנים 1920 ל-1939 בשלוש שפות - ערבית, צרפתית ועברית - בישר מיפנה בתולדות העיתונות היהודית במצרים. לעיתון זה מקדישה הגר הלל את ספרה המעניין, שהוא עיבוד של עבודת דוקטוראט מעמיקה. הניתוח המקיף עוסק בכל צדדיו של העיתון, ודרכו חושף בפני הקורא נושאים ובעיות הקשורים לתקופה, אך גם בעלי היבטים אוניברסאליים. מייסדו ועורכו הראשון של העיתון היה אלבר מוצירי, רופא בן למשפחה ממגורשי ספרד שהתיישבה באיטליה

מלחמת העולם הראשונה הביאה לקיצו שלטון בן כחמש-מאות שנה של האימפריה העות'מאנית במזרח-התיכון ולהיווצרותן של "מדינות לאום", שגבולותיהן נקבעו על-ידי המעצמות האירופיות המנצחות. מדינות חדשות אלה עסקו מאז בהגדרת זהותן הנפרדת ובגיבוש הלאומיות הפארטיקולארית שלהן בתהליך שלא הסתיים עד היום. מצרים, הגדולה במדינות ערב, היתה נתונה בין שתי מלחמות העולם במאבק לשיחרור מן הכיבוש הבריטי, שהחל ב-1882, ובהתלבטות באשר לזהותה ולאופייה של המדינה העצמאית שתקום. בתוך הדיון הזה ניתן מקום גם לשאלת מעמדם של המיעוטים במצרים, כולל הקהילה היהודית עתיקת היומין, שמספר חבריה הוערך אז בלמעלה מ-60 אלף איש.

הקהילה התחלקה בין קאהיר לאלכסנדריה והיתה הטרוגנית בהרכבה, כתוצאה מהגירת יהודים למצרים מאירופה, מאגן היס התיכון, מרחבי האימפריה וביניהם אף גולים מארץ-ישראל. הגרעין הספרדי המסתערב הוותיק הנהיג את הקהילה. הקראים והאשכנזים היו מאורגנים בנפרד. מיגוון השפות בהן דיברו היהודים במצרים היה רחב: צרפתית, ערבית, עברית, לאדינו, איטלקית, יידיש ועוד. לכידות הקהילה עמדה בסכנה נוכח הפיצול

בהוצאת העיתון. היתה זו תופעה חריגה במצרים ובקהילה - אישה העומדת בראש מערכת עיתון שאינו מיועד לנשים בלבד (עמ' 111). בשל קשיים כלכליים נאלצה בהמשך לוותר על המהדורה הערבית, לאחר שהמהדורה העברית כבר גוועה קודם לכן, ולהתרכז בצרפתית, שפת האליטה המקומית.

שנים אלה של עליית הנאציזם והפאשיזם באירופה הציבו אתגרים חדשים לעיתונות המצרית בכלל ולזו היהודית בפרט. הן התגייסו למערכה נגד הנאציזם הן באספקת מידע שוטף לקוראיהן על הנעשה בגרמניה ובאירופה והן במאמרים שהתפלמסו עם התעמולה הנאצית והעמידו טיעונים נגד האידיאולוגיה הגזענית שלה. אירגונים מקומיים נוסדו וערכו הפגנות מחאה ופעולות אחרות נגד גרמניה, ולתקופה קצרה איחדו בין יהודים ומוסלמים שנאבקו יחדיו נגד האנטישמיות והגזענות (פרק תשיעי).

אולם היה זה "ירח דבש" קצר. לקראת סוף שנות השלושים נשבו רוחות חדשות במצרים, שבישרו את קץ הסובלנות כלפי עמדות פרו-ציוניות. זאת, בעיקר בהשפעת התעצמות הסיכסוך בארץ-ישראל וההסתה הדתית המוסלמית נגד השתלטות הציונות על המקומות הקדושים לאיסלאם (עמ' 175). טישטוש ההבחנה בין ציונים ליהודים הפחיד את בני הקהילה ונשמעו קריאות מצד פוליטיקאים מצריים, שתבעו מן היהודים המקומיים להתנער מן הציונות. נשיא הקהילה פירסם מכתב גלוי בו הסביר, כי אין למנהיגות שליטה על העמדות הפוליטיות של בני הקהילה

ומשם הגיעה לקאהיר במחצית המאה השמונה-עשרה. המשפחה היתה מן המובילות בקהילה ואלבר התבגר בשנים מכריעות בתולדותיה של מצרים ושל ראשית התנועה הציונית גם יחד - שתי חוויות שעיצבו אותו ואת דרכו (עמ' 34). ב-1912 נסע לארץ-ישראל במטרה להשתקע בה ונשא לאישה את מתילדה לבית מאני, מחברון. בעת ביקור שערכו במצרים פרצה מלחמת העולם והם לא הורשו לחזור לארץ. עם תום המלחמה ביקש מוצירי לייסד עיתון יהודי קהילתי תלת-לשוני, "שיספק לבני הקהילה, על אגפיה המגוונים, במה פומבית להתדיינות" (עמ' 38).

הגליון הראשון של "ישראל" הופיע בפסח תר"פ, אפריל 1920, ומאמר המערכת שלו הציג בפני קוראיו את חזונו ומטרותיו ביניהן: "שיקומו האירגוני והתרבותי של הציבור היהודי במצרים ברוח הלאומיות היהודית... הירתמות לבניית המרכז הלאומי בארץ-ישראל וביסוס קשרי שכנות טובים עם המוסלמים והערבים בארץ ישראל ובמצרים" (עמ' 39). שלוש המהדורות הלשוניות של העיתון נערכו בידי עורכים שונים ולכל אחת מהן היו מערכת וצוות כתבים נפרד, שהתאימו את התכנים לקוראי אותה שפה. כך, למשל, המהדורה הערבית ניסתה לפנות גם לקהל הלא-יהודי ולקהילות יהודיות נוספות ברחבי המזרח-התיכון, תוך יומרה ליצור סולידאריות ואחדות ביניהן ואף להקים "מועצת קהילות יהודיות מזרחיות", תוכנית שנכשלה (עמ' 59). אלבר מוצירי מת בפתאומיות בשנת 1933 ורעייתו לקחה על עצמה להמשיך

(עמ' 176).

ספרה של הגר הלל הוא מחקר היסטורי על פרק חשוב בתולדות הציונות, על מעמדם של מיעוטים במזרח-התיכון בכלל ושל הקהילות היהודיות בפרט, על הבניית זהות של קבוצות באמצעות העיתונות וגם על התהפוכות שעברה מצרים בין שתי מלחמות העולם. זהו גם מחקר בתקשורת, העוסק בתפקידה החברתי של עיתונות ועל הקשר בין הטקסט לקונטקסט. וכמובן – זהו מחקר על עיתונות יהודית בתפוצות הגולה, על שליחותה המעצבת, הקשיים המיוחדים בפניהם היא ניצבת וזירת הפעולה בתוכה היא פועלת – כאז כן עתה.

הספר כתוב בצורה רהוטה ובהירה, מתועד היטב במראי מקום, בתמונות, בילביוגרפיה ומפתחות, ומומלץ לכל המתעניין בתחומים המגוונים בהם הוא עוסק.

ד"ר שרה אוסצקי-לזר

העיתון "ישראל" לא חדל מאמונתו, כי ניתן לשלב בין שתי הדרכים: שילוב היהודים כמיעוט דתי לאומי במצרים הליבראלית ושילוב הבית הלאומי היהודי במזרח-התיכון, אולם האווירה במצרים נעשתה קשה יותר ויותר ככל שהמאבק בין פלשתינים ליהודים בארץ-ישראל החריף וקיבל גם גוון דתי. ב-1939 יצא הגליון האחרון של ישראל ובכך בא לקיצו מפעל ייחודי ומרתק. מתילדה מוצירי שבה, בעקבות ילדיה שכבר עלו קודם לכן, לארץ-ישראל. שנים לאחר מכן הסבירה את סגירת העיתון ב"אויבים שקמו עליה בעקבות מאבקה בנאציזם הגרמני ובפאשיזם האיטלקי" ובתביעת דיבה שהגיש נגדה השגריר האיטלקי בקאהיר, שאיימה להביא להחרמת בית הדפוס (עמ' 114). היא חיה עוד שנים ארוכות בארץ עד לפטירתה ב-1981.

"המניע לכתיבת המחזה היה הזעם על שטיפות המוח, שעושים לנו בטלוויזיה, ואלה שטיפות מוח מטמטמות ממש. אפשר יהיה להציג בעתיד את ראשי הרשתות כאויבי העם, שעשו מעין קשר לניוון המוח האנושי. מהי בעצם מהות האמירה של ערוץ 2 או כל ערוץ מסחרי אחר? שאצלנו בערוץ הכל נפלא, שאצלנו כף, שכולם מאושרים ואם רק תרכוש את אבקת הכביסה כמו בפרסומות, גם אתם תהיו מאושרים. כך נוצרה התחושה, שחסר לנו משהו בחיים עד שלא נקנה את זה ואת זה ואת זה. גם כל הודעה על תוכנית היא שיא השיאים, כלומר אם לא תראה את התוכנית – אתה לא בתברה האנושית..."

"הופכים אותנו לשבט פרימיטיבי, שיושב מול זיקוקים סוג ז' רק כדי שנגיע לפרסומות, שיעשירו את אלה שמטמטמים לנו את המוח, כדי שיוכלו לעשות עוד תוכניות כאלה שיטמטמו אותנו עוד יותר... כמו שמדברים על דמוקראטיה מתגוננת, הגיע הזמן לדבר על תרבות מתגוננת."

(מיכאל גורביץ, מחבר "אושר", מתוך ראיון ב"הארץ", 10.2.05)